

ALMAN KAYNAKLARINDA BEKTAŞILIK-ALEVİLİK

Muhammet KOÇAK*

Özet

Bu araştırmada Alman kaynaklarında Bektaşilik ve Alevilik hakkında yazılmış olan araştırmalar ele alınmıştır. Bu bağlamda, kronolojik olarak 20. yüzyılın başından günümüze dek Almanca yazılmış olan araştırmalar incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak Almanya'nın Berlin ve Hamburg şehirlerindeki kütüphanelerden elde edilen 21 kitap incelenmiş ve bu kitapların Bektaşilik-Alevilik ile ilgili hangi konuları irdeledikleri, neleri araştırdıkları hakkında bilgiler verilmiştir. Betimleme yöntemi kullanılan araştırmanın sonucunda Bektaşilik ve Alevilik kavramlarının bir bütün olarak kabul edildiği, Bektaşilik ve Aleviliğin inanç sistemlerinin, ritüellerinin, mizahının, tarihi geçmişinin yanı sıra Anadolu'daki Bektaşi tekkelerinin mimarilerine kadar ayrıntılarının incelendiği görülmüştür. Birçok araştırmada ise Bektaşilik-Alevilik konusunun özellikle siyasi yönünün ön plana çıkarıldığı, Alevi ve Bektaşilerin toplum ve devlet tarafından sürekli baskı altında tutulan ve yok edilmeye çalışılan bir topluluk olarak gösterilmeye çalışıldığı ile karşılaşmıştır. Ayrıca, Alman kaynaklarında, hoşgörünün sembolü olarak görülen Bektaşilik ve Aleviliği ayrı bir din olarak görüp Zerdüştlükle ve Hristiyanlıkla bağdaştırmaya çalışan araştırmaların fazlalığı da dikkat çekmiş; Bektaşilik-Aleviliğin bir din mi, mezhep mi, kültür veya bir cemaat mi olduğu konusunda kafaların karışık olduğu ve bu konuda birbirinden farklı ve çelişkili tanımlamaların yapıldığı tespitinde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik, Alevilik, Alman kaynaklarında Bektaşilik

BEKTASHISM- ALEVISM IN GERMAN LITERATURE

Abstract

In this study, the research on Bektashism-Alawism in German literature was discussed. Studies written in German from the beginning of the 20th century to these days were examined in chronological order. 21 relevant books found in Berlin and Hamburg city libraries (Germany) were also examined and some information was given about which matters related to Bektashism-Alawism were discussed in these books. As a result of the study in which descriptive method was used, it was found out that Bektashism and Alawism concepts were accepted as a whole and, the architectural styles of Bektashi monasteries in Anatolia were examined in detailed as well as their belief systems, rituals, humor and history. It was seen that in many studies, political aspects of Bektashism- Alawism were especially highlighted and Bektashi- Alawi community was shown to be pressured or suppressed permanently by the government and the society. Also, the fact that there was much research in German lit-

* Dr., Gazi Üniversitesi, Alman Dili Eğitimi Bölümü, Ankara/Türkiye, muhammetkocak@gazi.edu.tr

erature that considered Bektashism and Alawism as a separate religion and tried to associate them with Zoroastrianism and Christianity attracted attention. Confusion was found in these studies as to whether Bektashism and Alawism is a religion, a sect, a culture or a religious community and it was noticed there were different and conflicting descriptions of these concepts.

Keywords: Hacı Bektaş Veli, Bektashism, Alevism, Bektashism in German Literature

Giriş

Hacı Bektaş Veli'nin düşünceleri etrafında XIII. yüzyılda kurulan Bektaşilik tarikatı ve beraberinde getirdiği Bektaşilik düşüncesi, Türk tarihinde önemli bir rol oynamış ve Türk kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Bektaşiliğin ne olduğunu tanımlamak için öncelikle kurucusu olan Hacı Bektaş Veli'yi kısaca tanımak gerekmektedir. Aytaş (1999: 54), Hacı Bektaş Veli'yi, Türk kültür hayatına damgasını vuran, Türklüğün hamurunda mayası bulunan önemli bir şahsiyet olarak tanıtmaktadır ve onun Anadolu bozkırında yeşerttiği hoşgörü ve sevgi tohumlarının gün geçtikçe yeşerip büyüyerek batıda Macaristan, doğuda Çin sınırlarında meyvelerini verdiğini ifade etmektedir. Bektaşilik, olgun insan yetiştirmek amacıyla hoşgörüyü ve muhabbeti kendisine ilke edinen bir tarikat olarak, Alevilik ise sözlükte "Halife Ali'yi ilk halifeden üstün tutan mezhep ve tarikatların genel adı." şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Türkçe Sözlük, 1988: 49). Bektaşilik ve Alevilik arasında farklar olsa da toplum tarafından aynı olarak görülmektedir.

Günümüze dek Bektaşilik ve Alevilik kavramları Türk toplumu içerisinde sürekli tartışma konusu olmuştur. Bektaşiliğin ve Aleviliğin kimi çevrelerce bir kültür, kimilerince bir mezhep hatta kimilerince bir din olarak tanımlanması tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Bektaş ve Alevilerin toplum tarafından dışlandıkları, ezildikleri, şiddete maruz bırakıldıkları, yok edilmeye çalışıldıkları söylemleri de gündemde sürekli yer tutmaktadır.

Bektaşilik ve Alevilik ile ilgili ulusal ve uluslararası alanda birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada ise sadece Alman kaynaklarında Bektaşilik-Alevilik ile ilgili yapılmış olan araştırmalar üzerinde durulmuştur. Alman araştırmacıların ve Türk araştırmacıların Almanca olarak yayımladıkları kitaplar ve kitaplarda ele alınan konular betimleme yöntemiyle ve kronolojik olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Bektaşilik-Alevilik Hakkında Alman Dilinde Yapılan Araştırmalar

Bektaşilik kavramı Eigennamen im Deutschen Wortschatz adlı ansiklopedide (Köstler, 2003: 17) “Hacı Bektaş Velî adlı bilginin yolundan giden ve Alevilik ile benzer olan İslami bir mezhep.” olarak yer almakta, burada ayrıca 1925 yılında Türkiye’de Bektaşî tekkelerinin yasaklandığı bilgisi de verilmektedir.

Alevilik ise aynı ansiklopedide “Tutucu olmayan, tolerans sahibi bir İslami inanç hareketi.” (Köstler, 2003: 3) olarak tanımlanırken Aleviler namazı, zekâtı ve haccı reddeden kişiler olarak tanıtılmaktadır. Alevilerin Şii oldukları ve Sünni düşüncenin dışında yer aldıklarından dolayı sıklıkla Sünnilerin zulmüne uğradıkları da ilgili tanımda yer almaktadır. Bu yaklaşım, (gerçekle ilgisi olmadığı halde) Şiiilerin de namaz kılmayan, hacca gitmeyen, zekât vermeyen insanlar olarak algılanmasına neden olabilecek mahiyettedir.

Almanya’nın Berlin ve Hamburg kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalar sonucu ulaştığımız Almanca kitaplarda, Alman ve Türk araştırmacıların XX. yüzyılın başından günümüze dek Bektaşilik ve Alevilik konusunu inceledikleri görmekteyiz.

İncelenen kaynakların ilki Erlangen Üniversitesi’nden Georg Jacob tarafından kaleme alınan “Beiträge zur Kenntnis des Derwisch-Ordens der Bektaschis” adını taşımaktadır. Türkçe karşılığı “Bektaşilerin Dervişlik Tarikatı Hakkında Bilimsel Yazılar” olan araştırma Berlin’de yayımlanmıştır. 58 sayfalık çalışmada İslam dininin yazılı kaynaklara dayanan tarafının, Batı’da bugüne kadar birçok araştırmanın konusu olduğu buna karşın dervişliğe dayanan kısmının ise ihmal edildiği belirtilmektedir. 1908 yılında yayımlanan araştırmada Hacı Bektaş Velî hakkındaki güvenilir kaynakların neredeyse yok denecek kadar az olduğu üzerinde durulmaktadır. Bektaşilerin yeniçeriler ile ilgilerine değinen yazar, yeniçeriler ile olan bağlantılarının Bektaşilere dünyevi bir önem sağladığını ve Bektaşilerin fetih ordularının vaizleri konumunda olduklarını dile getirmektedir. Bektaşilerin daha sonra ortaya çıkan ve imparatorluğu sarsan birçok huzursuzlukta da ara buluculuk rolü oynadıklarına; buna rağmen 1826 yılında II. Mahmut’un yeniçerileri ortadan kaldırması sırasında yeniçerilerin ruhani liderleri konumundaki Bektaşilerin de ferman ve fetva ile sapkın ilan edildiklerine, İstanbul’daki 14 tekkenin yıkılarak sadece mezarlıklara dokunulmadığına, mensupların ise Anadolu’ya sürgün edilerek ya da yolda boğularak öldürüldüklerine yer vermiştir.

Öte yandan Jacob, Bektaşilerin tam olarak açıklanamayan bir biçimde, Hristiyanlıkla bağdaştırıldığına değinerek Anadolu'da 1416 yılındaki ayaklanmaya önderlik eden dervişlerde de bu eğilimlere rastlandığını ifade etmektedir. Konu ile alakalı olarak ayaklanmadan önce bir dervişin ortaya çıkarak Kuran'ın "Biz Peygamberler arasında ayırım yapmayız." ayetini okuyarak Hz. Muhammed'in Hz. İsa'dan daha üstün olmadığını vaaz ettiği rivayetini aktarmaktadır. Bunun yanı sıra evli Bektaşilerin kadınların örtünmesine hassasiyet göstermemeleri, şarap içmeleri, domuz eti yemeleri (1908: 20) gibi özelliklerinin Müslümanların gözünde Hristiyanlığa ait olgular olduğunu ve Bektaşilerin toplandıklarında şarap içip, ekmek ve peynir yemelerinin ise Hz. İsa'nın son akşam yemeğinin devamı gibi olduğunu Hristiyanlıkla bağdaştırmaktadır.

Özetle, Alman kaynaklarında Bektaşilik ile ilgili rastladığımız en eski araştırmada Bektaşiliğin Türkiye ve Balkanlardaki tarihi, giyim tarzı vs. yanı sıra çeşitli araştırmacıların görüşlerine de dayandırılarak Bektaşilerin İslam dinî ile ilgili bir hassasiyetlerinin olmadığına vurgu yapılmış; Bektaşiliğin, Hristiyanlık ile bağdaştırılmaya çalışıldığı göze çarpmıştır.

Bektaşilik ve Bektaşi tekkeleri ile ilgili bir araştırma da 1913 yılında yayımlanmıştır. "Phrygia Bölgesinde Üç Bektaşi Tekkesi" (Drei Bektaschi-Klöster Phrygiens) anlamında olan 85 sayfalık çalışmada Karl Wulzinger, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinde yer alan Seyitgazi, Sücaattin ve Üryan Baba Tekkelerini ele almıştır. Seyitgazi'nin tarihi geçmişi ile ilgili bilgiler verildikten sonra adı geçen tekkeler detaylı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda adı geçen türbelerin mimari planları ve fotoğraflarına da yer verilmiştir.

1914 ve 1927 yıllarında Bektaşi Velâyetnamelerinin Alman diline kazandırılması kapsamında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Rudolf Tschudi tarafından 1914 yılında Hacim Sultan Velâyetnamesinin "Das Vilajet-name des Hadschim Sultan" adıyla Alman diline ilk kez çevrildiğini görmekteyiz. Türkçe dinî menkıbelerin orijinallerinin çevirileri konusunda birçok eksikliğin bulunduğuna değinen Tschudi, bu yayının bu konudaki boşluğun doldurulmasında az da olsa bir katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Bir diğer çeviri ise Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesidir. Söz konusu Velâyetname Erich Groß tarafından 1927 yılında "Das Vilajet-Name des Haggi Bektasch" başlığıyla Alman diline kazandırılmıştır.

Anadolu'daki Bektaşi tarikatlarını araştıran Suraiya Faroqhi, büyük ölçüde arşiv materyallerine dayandığı "Der Bektaschi-Orden in Anatolien" adlı araştırmasını 1981 yılında yayımlamıştır. "Anadolu'daki Bektaşi Tarikatları" başlıklı çalış-

mada XV. yüzyılın sonlarından 1826'ya kadar "Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılımı", "Ekonomik bir birlik olarak Bektaşî tekkeleri", "Toplumsal ilişkilerde Bektaşî tekkeleri" ve "Bektaşî tekkelerinin kapatılması" gibi konular yer almaktadır.

Anton Josef Dierl'in Bektaşîlik ile ilgili 1985 yılında kaleme aldığı ve "Anadolu Aleviliğinin-Bektaşîliğinin Tarihi ve Öğretisi" anlamında olan 144 sayfalık bir başka araştırma da "Geschichte und Lehre des anatolischen Alevismus-Bektaşîismus" başlığını taşımaktadır.

Söz konusu kitapta Dierl, Mustafa Kemal ile birlikte, Türkiye'nin laik ve dine bağlı olmayan bir cumhuriyete dönüştüğünü belirtmekte ve Atatürk'ün; Sünni halifeliği istemeyen, şeriat karşıtı ve laiklik yandaşı olan farklı güçleri ve etnik grupları yanında bulundurduğundan söz etmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal'in getirdiği değişimi sihir ile yapmış olamayacağını, arkasında Sünnilerin değil, aksine farklı bir etnik grup olan Alevi ve Bektaşîlerin olduğunu savunmaktadır.

Ayrıca Aleviliğin ve Bektaşîliğin ideolojik olarak Hristiyan Ortodoksluğundan ve bağnaz bir İslam anlayışından şiddetle ayrıldığından söz eden Dierl, Alevilik ve Bektaşîliğin, idealizm ve materyalizmin bir karışımı olduğundan dolayı mensuplarını oldukça modern ve bilimsel bir kişiliğe dönüştüren bir ideoloji olduğundan söz etmektedir.

Bu bağlamda ilgili kitapta Alevilik ve Bektaşîliğin tarihinin yanı sıra, öğretilerinin ve ibadetlerinin detaylı olarak ele alındığını ve Alevilerin Kuran'ın bozulması hakkındaki düşüncelerinin de aktarıldığını görmekteyiz.

Mehmet Fuat Bozkurt'un "Buyruk" adlı eserinin "Das Gebot" adıyla tercümesi ise bir başka eser olarak karşımıza çıkmaktadır. İnci Orhun-Alpay ve Carl Koß tarafından Almancaya çevrilen kitap, 1988 yılında Hamburg'da basılmıştır. Kitabın ilk bölümünde kitap hakkında bilgi verilmektedir. Burada, bu eserin Aleviler arasında en çok okunulan kitaplardan birisi olduğu ileri sürülerek Kuran'ı yorumlayan ve tamamlayan bir eser olarak kabul gördüğü belirtilmektedir. Kitabın Alevilerin dinî hikâye ve törenlerini, gelenek ve göreneklerini içermesinden dolayı Alevi toplumu tarafından büyük bir saygı gördüğü ifade edilmektedir.

989 yılında yayımlanan "Achte die Älteren, liebe die Jüngerer" "Büyüklerini Say, Küçüklerini Sev" başlığını taşıyan araştırma Türk Alevilerinin vatanlarındaki ve göçmenlikteki sosyalleşmelerini konu edinmektedir. Ingrid Pflüger-Schindlbeck tarafından yapılan çalışma, Almanya'daki Türk ailelerinin çocuklarını artık geleneksel kurallara ve şekillere göre yetiştirmelerinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bu düşünceden yola çıkan Schindlbeck, Batı Berlin ve Akköy'de yaşayan Alevi ailelerin çocuklarını "saygı", "şeref" ve "namus" gibi kavramların ışığında nasıl yetiş-

tirdiklerini incelemiştir. “Akköy’deki genel şartlar”, “Akköy’de çocukluk” ve “Batı Berlin’de çocukluk –değişimde yetiştirme–” olmak üzere üç ana başlıktan oluşan araştırma sonucunda Almanya’daki ailelerin çocuklarını geleneksel yöntemlere göre yetiştirmelerinin mümkün olmadığı ve bunun için ailelerin kendilerini yeniden şekillendirmeleri gerektiği görüşü ortaya çıkmaktadır.

Bektaşilik ile ilgili bir diğer araştırma da “Der Weg Der Aleviten (Bektaschiten)” adını taşımaktadır. Türkçe anlamı “Alevilerin (Bektaşilerin) Yolu” olan kitap Ali Duran Gülçiçek tarafından 1994 yılında yayımlanmıştır. Yunus Emre, Hazreti Ali, Hacı Bektaş Velî, Terentius ve Muhiddin Arabî’den sözlerle başlayan kitap on bölümden oluşmaktadır. Alevilik kültür ve inancına genel bir bakıştan sonra Alevilik-Bektaşiliğin doğuşu, diğer inanç sistemleriyle ve özellikle de Sünnilikle ilişkileri, Alevi ve Bektaşilerin Anadolu’da adlandırılması, Alevilik ve Bektaşilikte kadın-erkek eşitliği, Alevilik ve Bektaşilikte kutsal şahsiyetler, ayinler, Alevilik-Bektaşiliğin günümüzdeki durumu ve tanınmış halk ozanlarının konu edildiği kitabın ekinde Alevi terminolojisi hakkında bir sözlük, Alevi dergi ve gazetelerinin sıralandığı bir liste de yer almaktadır.

Yüzyıllardır Aleviliğin baskı altına alındığını ve lekelendiğini, yazılı kaynaklarının sürekli yok edildiğini savunan Gülçiçek (1994: 11), günümüzde hoşgörüyü ve insan sevgisine ihtiyaç duyulduğunu ve insanları insanlarla ve doğayla barıştırmamanın gerekli olduğunu belirtmektedir. İnsanlığın nefret yerine barışa, düşmanlık yerine kardeşliğe, savaş yerine barışa ihtiyacı olduğuna değinen yazar, bu düşüncelerden dolayı Anadolu Aleviliğini araştırma ihtiyacı hissettiğini söylemekte ve Anadolu Aleviliğinin insanlığa büyük hizmetlerde bulunduğu ve bünyesinde aktarılacak birçok değer barındırdığına dikkat çekmektedir.

Bektaşiliğin en tanınan ritüeli olan “Cem Ayini” ile ilgili bir araştırmanın “Der rituelle Gottesdienst CEM des Anatolischen Alevismus” adıyla yayımlandığını görmekteyiz. Manfred J. Backhausen ve Anton Josef Dierl’in Cem ritüelini araştırdıkları kitap 1996 yılında yayımlanmıştır. Cem ritüelinin, Şiiliğin bir kolu olarak tanımladıkları Aleviliğin en önemli ayini olduğuna ve Alman toplumuna tanıtılması gerektiğine değinen yazarlar, kitabın ön sözünde 1993 yılındaki Sivas olaylarından ve 1995 yılında Alevilere karşı katliam gibi eylemlerin gerçekleşmesinden bahsetmekte ve kitabı Türkiye’de dinî çevreler ve devlet tarafından kurban edildiklerini belirttikleri Alevilere ithaf ettiklerini belirttiktedirler. “Cem Ritüeli- Anadolu Aleviliğinin İbadeti” olarak çevrilebilecek kitapta Cem hakkında bilgiler verdikten sonra Almanya ve Avusturya’nın kimi şehirlerinde gerçekleşen Cem ritüelleri takip eden yazarlar, söz konusu ritüellerin tanıtımının yanı sıra orada hissettiklerini de aktarmışlardır.

Bektaşiliğin mizahi yönünün ele alındığı “99 Bektaschi Witze/ 99 Bektaşî Fıkrası” adlı kitap Türkçe ve Almanca olarak karşımıza çıkmaktadır. Ali Duran Gülçiçek ve Rüdiger Benninghaus tarafından derlenen Bektaşî fıkralarının yer aldığı kitap, Hacı Bektaş Veli’nin “Okunacak en büyük kitap insandır.” sözüyle başlamaktadır. 1996 yılında okuyucuyla buluşan kitap; “Namaz”, “Oruç”, “Dünya Görüşü”, “Softa”, “İçki”, “Cami”, “Tanrı ve Evliya İlişkileri”, “Diğer Tarikatlarla İlişkileri”, “Yöneticiler” ile “Hazırcevaplık ve Özeleştirî” adlarını taşıyan on bölümden oluşmaktadır.

Kitapta Alevi-Bektaşî edebiyatında şiirin yanı sıra fıkraların da önemli bir yer tuttuğu, baskı nedeniyle açıkça ifade edilemeyen sorunların saz ve fıkra ile dile getirildiği (1996: 20) belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, giriş bölümünde Bektaşî fıkralarının ana temasının ne olduğuna, Bektaşîlerin nasıl insanlar olduğuna, kitabın niçin Türkçe ve Almanca olarak iki dilde yazıldığına, Bektaşî fıkralarının tarihi gelişimine değinildikten sonra taranan 550’ye yakın fıkra arasından seçilen ve konu başlıklarına göre tasniflenen 99 fıkra her iki dilde yazılarak okuyucuya sunulmuştur.

Mizah ile ilgili bir diğer kitap da “Humor im Islam” adını taşımaktadır. “İslam’da Mizah” anlamındaki kitap 1997 yılında Atilla Yakup tarafından yayımlanmıştır. İslam dininin Batı Avrupalı ülkeler tarafından az anlaşılmasından dolayı kitabın başlığıyla karşılaşan okuyucuların kendilerine “Acaba İslam’da mizah var mı?” sorusunu sorabileceklerine değinen yazar, bunun önüne geçebilmek için söz konusu kitabı yazdığını belirtmektedir. İslam kültürünün bütün İslam ülkelerinde aynı olmadığı, ortak kabul gören unsurların sadece ayet ve hadisler olduğuna değinilen kitapta (1997: 13), Nasrettin Hoca ve Bektaşî dervişlerinin, mizah anlayışlarıyla dünyanın birçok yerinde tanındıkları aktarılmaktadır.

Bektaşî tarikatının tarihi geçmişi ile ilgili kısa bir bilgi veren Yakup, cumhuriyetin kuruluşu ve laik bir sistemin benimsenmesi ile birlikte Bektaşî tekkelerinin kapatılmasına rağmen Bektaşî fıkralarının halk tarafından korunduğu ve günümüzde bile kullanıldığına değinmektedir. Özetle ilgili kitap, İslam’da mizah unsurunun varlığına dikkat çekmek amacıyla Nasrettin Hoca ve Bektaşî fıkraları gibi mizah unsuru içeren metinlerin Almancalarına yer vermektedir.

Manfred J. Backhausen ve Anton Josef Dierl tarafından “Einführung in den Alevismus-Bektaschismus” adıyla kaleme alınan bir başka kitap ise 1998 yılında basılmıştır. “Aleviliğe-Bektaşiliğe Giriş” başlığı taşıyan kitabın yayımlanma amacının, Almanya’da yaşayan Alevi gençlerin Alevilikle ilgili Almanca küçük ve anlaşılır bir kitap yazılması hususundaki dileklerini gerçekleştirmek olduğu belirtilmektedir (1998: 4). Almanya’da yaşayan Türklerin en az dörtte birinin Alevi olduğunu Alman

kamuoyunda neredeyse kimsenin bilmediğine değinen yazarlar, Aleviliğin birçok tanımının yapıldığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda Aleviliğin Şamanizm olduğu, İslam dinî olduğu, din olmadığı, aksine bir düşünce sistemi olduğu gibi ana tezlerin yanı sıra Aleviliğin ne Türklere ne de Kürtlere ilgisinin olduğu, aksine Zazalara ait olduğu ya da sadece Türklere veya sadece Kürtlere ait olduğu gibi yan tezlerin de mevcut olduğu (1998: 118) belirtilmektedir. On beş farklı konu başlığının yer aldığı kitapta Aleviliğin-Bektaşiliğin tarihi, Türk Şiiliği, Aleviliğin Sünnileştirilmekten kurtarılması gerektiği, Alevilik-Bektaşilik inancının şematik bir şekilde gösterilmesi, Bektaşilerde lirik, Semah, On İki İmam, yoğun olarak kullanılan semboller, Alevilik ile ilgili kurumlar ve Alevi bayramları gibi konular yer almaktadır.

“Die Alevitische Religion” başlığıyla Alman literatüründe yer alan bir başka araştırma da Markus Dressler tarafından yazılmış olan doktora tez çalışmasının kitaplaştırılmış halidir ve Türkçe çevirisi “Alevilik Dinî” şeklinde karşılık bulmaktadır. 2002 yılında Ergon Yayınevi tarafından basılan kitapta Dressler, ciddi araştırmaların Türk vatandaşlarının % 20 sinin Alevi kökenli olduğunu, Alevilerin ise en az üçte ikisinin Türkçe, geri kalanının Kürtçe konuştuğunu ortaya koyduğunu aktarmaktadır (2002: 10).

“Kızılbaş Geleneğinin Oluşumu”, “Kızılbaşlıktan Aleviliğe”, “Modern Türkiye’nin Dinî-Politik Söylemi ve Aleviler” ile “20. Yüzyılda Kızılbaşlık” şeklinde dört ana başlık halinde yapılmış olan araştırma Kemalizm’in din algısının Alevilere hem Kemalist kimliklerini korumayı, hem de dinî geleneklerini yerine getirmeyi kolaylaştırdığını vurgulamaktadır.

03-05 Aralık 2003 tarihinde Almanya’nın Heidelberg şehrinde gerçekleştirilen “Göç ve Ritüel Aktarımı: İslam Dünyası ile Batı Diasporası Arasında Dinî Azınlıklar” adını taşıyan sempozyumun bildirilerini içeren bir diğer kitap ise “Migration und Ritualtransfer: Religiöse Praxis der Aleviten, Jesiden und Nusairier Zwischen Vorderem Orient und Westeuropa” adını taşımaktadır. Kitabın Türkçe adı “Göç ve Ritüel Aktarımı: Yakın Doğu ve Batı Avrupa Arasındaki Aleviler, Yezidiler ve Nusayrilerde Dinî Uygulamalar” şeklindedir. Söz konusu sempozyumun ana konusunun “Köy, şehir ve göç bağlamında Aleviler, Yezidiler ve Nusayrilerde ritüel aktarımı” olduğu ifade edilen 341 sayfalık kitap 2005 yılında yayımlanmıştır ve aşağıdaki 14 farklı araştırmadan oluşmaktadır:

- Ritualtransfer (Ritüel Aktarımı). Yazarlar: Robert Langer, Dorothea Lüdeckens, Kerstin Radde, Jan A.M. Snoek.

- Religious Minorities in the Middle East and Transformation of Rituals in the Context of Migration (Ortadoğu’da Dinî Azınlıklar ve Göç Bağlamında Ritüel Aktarımı). Yazar: Philip G. Kreyenbroek.

- Ritual Transfer and the Reformulation of Belief Amongst the Turkish Alevi Community (Ritüel Aktarımı ve Türk Alevi Topluluğu Arasındaki İnanç Sisteminin Yeniden Formüle Edilmesi). Yazarlar: David Shankland, Atila Çetin.

- Alevitische Kongregationsrituale: Transfer und Re-Invention im transnationalen Kontext (Alevi Cemaat Ritüelleri: Uluslararası Bağlamda Aktarım ve Yeniden Buluş). Yazarlar: Raoul Motika, Robert Langer.

- Ayin-i Cem- das alevitische Kongregationsritual: Idealtypische Beschreibung des İbadet ve Öğreti Cemi (Cem Ayini – Alevi Cemaat Ritüeli: İbadet ve Cem Öğretisinin Örnek Tanımlaması). Yazar: Janina Karolewski.

- Das alevitische Dede-Amt (Alevi Dedelik Makamı). Yazar: Hüseyin Ağu-
içenpoğlu.

- Alevilik als Lied und Liebesgespräch: Der Dorfweise Melûli Baba (1892-1989) (Bir Türkü ve Sevgi Konuşması Olarak Alevilik: Köy Piri Melûli Baba (1892-1989). Yazar: Hans-Lukas Kieser.

- Transformationsprozesse des alevitischen Cem: Die Öffentlichkeit ritueller Praktiken und Ritualhandbücher (Alevi Cem’inin Dönüşüm Süreçleri: Ritüel Uygulamaların ve Ritüel El Kitaplarının Açıklığı). Yazar: Refika Sarıönder.

- Zur Funktionalität des Cem-Rituals als Instrument alevitischer Identitätsstiftung in der Cem Dergisi (Cem Dergisinde Aleviliğin Kimlik Aracı Olarak Cem-Ritüelinin İşlevine Dair). Yazarlar: Ina Paul, Johannes Zimmermann.

- Cem in Deutschland: Transformationen eines Rituals im Kontext der alevitischen Bewegung (Almanya’da Cem: Alevi Hareketi Bağlamında Bir Ritüelin Dönüşümü). Yazar: Marin Sökefeld.

- Erfundene Feste, falsche Rituale? Die Gedenkfeier von Hacıbektaş (Uydu-
rulmuş Şenlikler, Yanlış Ritüeller? Hacı Bektaş’ı Anma Törenleri). Yazar: Beatrice Hendrich.

- Friedhöfe als Quellen für Fragen des Kulturwandels: Grabkultur von Yeziden und Aleviten in Deutschland mit Seitenblick auf die Türkei (Kültür Değişiminin Sorularına Kaynak Olarak Mezarlıklar: Türkiye’ye Yan Bakışla Almanya’daki Yezidi ve Alevilerin Defin Kültürü). Yazar: Rüdiger Benninghaus.

- Zwischen Taufe und Beschneidung: Rituale im Yezidentum in der Heimat und im Exil (Vaftiz ve Sünnet Olmak Arasında: Anavatanda ve Sürgünde Yezidilik Ritüelleri). Yazar: Sebastian Maisel.

- Die Nusayrier und ihre Rituale. (Nusayriler ve Ritüelleri). Yazar: Werner Arnold.

Türk Aleviliğinin tarihî sürecini ele alan “Türkische Aleviten: Vom Osmanischen Reich bis zur Heutigen Türkei“ adlı araştırma Burak Gümüş’ün 2001 yılında Konstanz Üniversitesinde hazırladığı yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış halidir ve 262 sayfadan oluşmaktadır. “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüz Türkiye’sine Türk Alevileri” başlığını taşıyan çalışmada, Alevilerin Osmanlı’dan günümüze kadar olan tarihî ele alınmıştır. İlgili araştırma “Osmanlı Döneminde Aleviler”, “Tek Parti Döneminde Aleviler” ve “1946 Yılı Sonrası Aleviler” olmak üzere üç ana başlıkta düzenlenmiştir. Gümüş, ilgili kitapta Osmanlıdan günümüze 700 yıllık süreçte Türk Aleviliğinin doğuşunun, gelişiminin, yaşadığı baskıların, yok edilme uğraşlarının, başkaldırıların vb. yansıtıldığını belirtmektedir.

Günümüzdeki Aleviliği konu edinen “Türkische Aleviten Heute” başlıklı çalışma ise John Shindeldecker tarafından 2001 yılında kaleme alınmıştır. Türkçe çevirisi “Günümüzdeki Türk Alevileri” olan kitap, on iki bölümden oluşmaktadır. Birçok ansiklopedide Türkiye’nin % 99’unun Sünnilerden oluştuğunun belirtildiğine, Alevilerin varlığından ise kamuoyunun yeni yeni haberdar olduğundan bahseden yazar, bu kitabın bu boşluğu doldurmak amacıyla kaleme alındığını ifade etmektedir. Yahudi, Hıristiyan, Budist ve Hindularda olduğu gibi Alevilerde de çok geniş bir yelpazeye dayanan inanç şekilleri ve ibadet tarzlarının bulunduğunu ileri süren Shindeldecker, çalışmasında “Aleviler kimlerdir?”, “Alevilerin sayısı ve dağılımları”, “Aleviler ve İslam”, “Alevilerin gelenekleri ve bayramları”, Hz. Ali’nin Alevi bakışı”, “Aleviler, Hacı Bektaş ve Bektaşiler”, “Aleviler ve tasavvuf”, “Aleviler ve halk dindarlığı”, “Aleviler, önyargılar ve zulüm”, “Alevi-Bektaşî mizahı”, “Aleviler ve güncel toplumsal konular” ve “Alevilerin günümüzdeki kimlikleri” konularına yer vermektedir.

Almanca yayımlanan bir diğer kitap ise “Mythen und Rituale des Alevitentums” adını taşımaktadır. “Alevilerin Efsaneleri ve Ritüelleri” anlamındaki 256 sayfalık kitap, Haki Gürtaş tarafından 2005 yılında yayımlanmıştır. Aleviliğin günümüze dek teoloji ve din sosyolojisi bağlamında ele alınmadığına ve yakın zamana kadar bilim için yabancı olduğuna değinilen çalışmada, mevcut yayınların ise Alevili-

ği siyasi, milli ve geleneksel İslami bakış açısıyla ele aldıklarından yakınılmaktadır. Söz konusu eserde ise Aleviliğe bağımsız bir dinî cemaat gözüyle bakıldığı belirten Gürtaş, Aleviliğin Zerdüştlükle olan benzerlik ve bağlantılarına değinmektedir.

Burak Gümüş'ün "Die Wiederkehr des Alevitentums in der Türkei und in Deutschland" başlıklı araştırmasının 2007 yılında yayımlandığı görülmektedir. Türkçe anlamı "Türkiye'de ve Almanya'da Aleviliğin Geri Dönüşü" olan kitabın giriş bölümünde (2007: 1), Alevilerin kendilerini İslam'ın bir parçası olarak görmelerine rağmen, Sünnilerin onları İslam dinini tutucu olmayan şekilde yorumlamalarından ve ayınlarındaki "pagan"lıklardan dolayı kâfir olarak algıladıkları belirtilmektedir. Türkiye'de Alevilerin resmi olarak halen bir inanç topluluğu olarak sayılmadıklarına ve Çorum, Kahramanmaraş ve Sivas olaylarında olduğu gibi katliamlara uğradıklarını ifade eden Gümüş, 1990'lı yıllardan bu yana Alevi hareketinde bir canlanma olduğundan söz etmektedir.

Bu bağlamda Alevilikle ilgili kitap, dergi, türkü, genel ağ sayfaları, radyo ve televizyonların yoğunlaştığını bildirmektedir. Bütün bu canlanmanın ise Alevi kuruluş ve federasyonları vasıtası ile gerçekleştiği tezinden yola çıkan yazar, çalışmasını Aleviliğin Türkiye ve Almanya'da yeniden canlanmasında dernek ve üst çatıların oynadığı rol üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Aleviliğin Almanya'daki durumunu konu edinen bir diğer kaynak ise Martin Sökefeld tarafından 2008 yılında yayımlanan ve içerisinde sekiz farklı araştırma yer alan "Aleviten in Deutschland" adlı kitaptır. "Almanya'daki Aleviler" olarak çevirebileceğimiz kitapta ilk olarak kitabın yayıncısı Martin Sökefeld'in "Aleviten in Deutschland- von Takiye zur Alevitischen Bewegung" (Takiyeden Alevi Hareketine- Almanya'daki Aleviler) adlı araştırması karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra adı geçen kitapta sırasıyla Beatrice Hendrich'in "Alevitische Geschichte Erinnern- in Deutschland" (Almanya'da Alevilik Tarihini Hatırlamak), Robert Langer'in "Alevitische Rituale" (Alevi Ritüelleri), Kira Kosnik'in "Mit eigener Stimme? Migrantische Medien und Alevitische Strategien der Repräsentation" (Kendi Sesiyle mi? Göçmen Medya ve Alevi Temsil Stratejileri), Hülya Taşçı'nın "Die zweite Generation der Alevitinnen und Aleviten Zwischen Religiösen Auflösungstendenzen und Sprachlichen Differenzierungsprozessen" (Dinsel Bozulma Meyli ile Dinsel Farklılık Sürecinde İkinci Nesil Aleviler), Halil Can'ın "Außenseiter wider Willen: Das ,coming-out' des Alevitentums in der Diasporischen Enkelgeneration oder Erinnerung- und Identitätsarbeit über das Digitale Gedächtnis des Internets" (İsteği Dışında Marjinal Kalan İnanç; Türkiye'nin Dört Bir Yanına Dağılmış Olan Alevi-

liğin Üçüncü Kuşakta Yeniden Tezahür Etmesi ve/veya Genel Ağın Dijital Hafızası Vasıtasıyla Kimliklerini Yeniden Hatırlamaları ve Özlerine Dönüşleri), Martin Sökefeld'in "Sind Aleviten Muslime? Die alevitische Debatte über das Verhältnis von Alevitentum und Islam in Deutschland" (Aleviler Müslüman mı? Aleviliğin ve İslam'ın Almanya'daki Durumu Üzerine Alevi Tartışması) ve David Shankland ile Atilla Çetin'in "Aleviten in Deutschland" (Almanya'da Aleviler) başlıklı araştırmaları yer almaktadır.

Bektaşilik ile ilgili en son yapılan araştırmalardan birisi olarak "Bektaschium und Griechisches Orthodoxes Mönchtum" başlıklı çalışma göze çarpmaktadır. 2010 yılında yayımlanan 79 sayfalık kitabın yazarı Andreas Kiriakidis'dir. "Bektaşilik ve Yunan Ortodoks Keşişliği" şeklinde tercüme edilebilecek kitap, din konusunu ele almakta ve iki mistik geleneği karşılaştırmaktadır. Bektaşi tarikatlarının Osmanlı dönemindeki rolüne değinen yazar, fethedilen yerlerde Bektaşilerin halka ciddi olarak etki ettiklerinden söz etmektedir. Bugüne kadar çok hesaba katılmasa da Bektaşilerin Yunanistan'ın tarihinin aydınlatılmasında da çok önemli katkıları olduğuna değinilen araştırmada XV.-XX. yüzyıl arasında Bektaşilerin Yunan halkıyla geniş ölçüde temas kurmaları ve karşılıklı etkileşimleri konu edilmektedir.

Sonuç

Alman kaynaklarında Bektaşiliğin ve Aleviliğin ele alındığı bu araştırmada Almanca yazılmış olan 21 kitap incelenmiştir. XX. yüzyılın başlarından itibaren Bektaşilik ve Alevilik konularının Almanya'da çeşitli araştırmaların konusu olduğu görülmektedir. Türklerin Almanya'ya göçünden sonra Alevi kökenli Türk vatandaşların da Almanya'da yaşamaya başlamasıyla birlikte araştırmalarda çoğalma olduğu hatta konu ile ilgili sempozyumların düzenlendiği görülmektedir.

Kitap ve çevirilerin yanı sıra çeşitli yüksek lisans ve doktora tezlerinin de Bektaşilik-Alevilik konusunu irdeledikleri görülmektedir. Araştırmaların geneline şöyle bir göz attığımızda Bektaşilik ve Alevilik kavramlarının bir bütün olarak kabul edildiği, inanç sistemlerinin, ritüellerinin, mizahının, tarihî geçmişinin yanı sıra Anadolu'daki Bektaşi tekkelerinin mimarilerine kadar incelendiğini görmekteyiz.

Araştırmaların çoğunda Bektaşilik-Alevilik konusunun özellikle siyasi yönünün ön plana çıkarıldığını, Alevi ve Bektaşilerin toplum ve devlet tarafından sürekli baskı altında tutulan ve yok edilmeye çalışılan bir topluluk olarak gösterilmeye çalışıldığı ile karşılaşmaktayız. Öte yandan hoşgörünün sembolü olarak görülen Bektaşilik ve Aleviliği ayrı bir din olarak gören, Zerdüştlükle ve Hıristiyanlıkla bağdaştırmaya çalışan araştırmaların fazlalığı da dikkat çekmektedir.

Özetle, Alman kaynaklarında Bektaşilik ve Alevilik ile ilgili yapılmış olan araştırmalarda Bektaşilik ve Alevilik ile ilgili geniş çaplı bilgiler verildiğini, araştırmaların çoğunda Bektaşî ve Alevilerin şiddet ve baskıya maruz kaldığı şeklinde söylemlerde bulunduğu ve Bektaşilik-Aleviliğin bir din mi, mezhep mi, bir kültür veya bir cemaat mi olduğu konusunda kafaların karışık olduğunu ve bu konuda birbirinden farklı ve çelişkili tanımlamaların yapıldığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- AYTAŞ, Gıyasettin. (1999). “Bektaşî Kız’ Adlı Roman Hakkında Bazı Tespitler”. Hacı Bektaş Veli Dergisi, 11: 53-60.
- BACKHAUSEN, J. Manfred & DIERL A. Josef. (1996). Der rituelle Gottesdienst CEM des anatolischen Alevismus. Wuppertal: Holger Deimling Verlag.
- BACKHAUSEN, J. Manfred & DIERL A. Josef. (1998). Einführung in den Alevismus-Bektaschismus. Düsseldorf: Manfred Johannes Backhausen Verlag.
- BOZKURT, M. Fuat. (1988). Das Gebot. Mystischer Weg mit einem Freund. Hamburg: E.B.- Verlag Rissen.
- DIERL, A. Josef. (1985). Geschichte und Lehre des anatolischen Alevismus-Bektasismus. Frankfurt: Dagveli Verlag.
- DRESSLER, Markus. (2002). Die Alevitische Religion. Traditionslinien und Neubestimmungen. Würzburg: Ergon Verlag.
- FAROQHI, Suraiya. (1981). Der Bektaschi-Orden in Anatolien. Wien: Verlag des Instituts für Orientalistik.
- GROSS, Erich. (1927). Das Vilajet-Name des Haggi Bektasch. Ein Türkisches Derwischevangelium. Leipzig: Mayer & Müller.
- GÜLÇİÇEK, A. Duran. (1994). Der Weg Der Aleviten (Bektaschiten). Köln: Ethnographia Anatolica Verlag.
- GÜLÇİÇEK, A. Duran & BENNINGHAUS, Rüdiger. (1996). 99 Bektaschi Witze/ 99 Bektaşî Fıkrası. Köln: Ethnographia Anatolica Verlag.
- GÜMÜŞ, Burak. (2001). Türkische Aleviten: Vom Osmanischen Reich bis zur heutigen Türkei. Konstanz: Hartung-Gorre Verlag.
- GÜMÜŞ, Burak. (2007). Die Wiederkehr des Alevitentums in der Türkei und in Deutschland. Konstanz: Hartung-Gorre Verlag.
- GÜRTAŞ, Haki. (2005). Mythen und Rituale des Alevitentums. Konstanz: Hartung-Gorre Verlag.
- JACOB, Georg. (1908). Beiträge zur Kenntnis des Derwisch-Ordens der Bektaschis. Berlin: Mayer & Müller.
- KIRIAKIDIS, Andreas. (2010). Bektaschitum und griechisches orthodoxes Mönchtum. Religionskontakt und Vergleich zweier mystischer Traditionen. Berlin: EB Verlag.

- KÖSTER, Rudolf. (2003). Eigennamen im deutschen Wortschatz. Berlin: Walter de Gruyter.
- LANGER Robert, MOTIKA Raoul & URSINUS Michael. der. (2005). Migration und Ritualtransfer: Religiöse Praxis der Aleviten, Jesiden und Nusairier zwischen Vorderem Orient und Westeuropa. Frankfurt: Peter Lang Verlag.
- PFLUGER-SCHINDLBECK, Ingrid. (1989). Achte die Älteren, liebe die Jüngeren. Frankfurt: Ahtenäum Verlag.
- SHINDELDECKER, John. (2001). Türkische Aleviten Heute. İstanbul: Anadolu Ofset.
- SÖKEFELD, Martin. der. (2008). Aleviten in Deutschland. Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora. Bielefeld: Transcript Verlag.
- TSCHUDI, Rudolf. (1914). Das Vilajet-name des Hadschim Sultan. Berlin: Mayer & Müller.
- TÜRK DİL KURUMU. (1988). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- WULZINGER, Karl. (1913). Drei Bektaschi-Klöster Phrygiens. Berlin: Verlag von Ernst Wasmuth A.G.
- YAKUP, Atilla. (1997). Humor im Islam. Frankfurt: Yvonne Landeck Verlag.